

**Dokumentačné stredisko holokaustu
Holokauszt Dokumentációs Központ
Bratislava / Pozsony, Szlovákia**

Dr. Lang Tamás, c.egy.docens

**Az AMSZTERDAM misszió.
Reisz „Rafi“ István tevékenysége és sorsa.**

Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely

Budapest, 2018. június 26.

Minden cáfoló vélemény ellenére, amely nem kis mértékben főleg a Holokauszt túlélők Izraelben született gyermekei között él, a tények azt igazolják, hogy szemtől szemben a gyilkolásnak a zsidók nem voltak passzívak és nem hagyták magukat birkák módjára a vágóhídra terelni. Az aktív ellenállók tevékenysége és hősiessége része a történelem legnemesebb cselekedeteinek, melyekkel ember a rossznak ellenszegül. Tetteik bátran sorolhatók a varsói gettó, az Auschwitz-Birkenau IV. krematóriumi Sonderkommando¹ vagy Sobibór mindenre elszánt foglyai felkeléséhez², küzdő elszántságához.

Ezek közé soroljuk a háború idején Szlovák Állam zsidóüldöző fasiszta rendszere ellen küzdő AMSZTERDAM misszió tagjait, kik a Szlovák Nemzeti Felkelés idején kapcsolódtak be a nácik és helybeli kiszolgálóik elleni fegyveres harcba, hogy segítsék és mentsek üldözött és meghatványozott életveszélynek kitett zsidó testvéreiket.

A zsidó slichim³, a jisuv önkéntesei⁴, kik életük árán 1940 és 1945 között harcoltak a nácik és az utolsó percig őket kiszolgáló csatlósai ellen, minél tovább, annál inkább kapnak helyet a Szlovák Nemzeti Felkelésről írt történelem fejezeteiben is.

Három Szlovákiából származó zsidó, kik a Hasomer Hacair⁵ soraiból volt önkéntesek – Chaviva Reik⁶, Cvi ben Jaakov⁷ és Rafi Reisz és harcostársaik Chaim

¹ A Sonderkommando cca. 600 tagja 1944. október 4-én fellázadt és az Auschwitz III – Buna vegyigyárból apránként becsempészett robbanóanyaggal felrobbantották a IV. sz. krematóriumot.

² A Varsói Gettófelkelés elfojtását követően lényegesen csökkent a Sobibórhoz irányított haláltranszportok száma. A tábor vezetése nagy erővel fogott hozzá az addigi öldöklés nyomai eltüntetéséhez, a tömegsírokból exhumált hullák elégetéséhez. A fogvatartottaknak világossá lett, hogy a nácik meg akarnak majd szabadulni az ITL történetek minden tanújától. Földalatti szervezetet létesítettek, melynek tömeges szökés előkészítése volt a célja. Ennek időpontját 1944. október 14-re tűzték ki. A felkelés első sikeres perceiben a fogvatartottaknak sikerült felgyújtani a tábor fabarakkjait és ártalmatlanná tenni kb. 10 órát, akik kivétel nélkül Ukránok voltak. A gázkamrák viszont érintetlenek maradtak. A környékkel való telefonösszeköttetést szintén nem sikerült megszakítani. Az őrszemélyzet a felkelés folyamán légfegyverezett néhány száz felkelőt. A 850 fogvatartottból kb. 100 beteg és mozgásképtelen az eseményekben nem vett részt, ezeket az őrszemélyzet maradéktalanul legyilkolta. További cca. 400 felkelő harcban esett el, kb. 350-nek sikerült megszökni. A következő napokban a szökevényeket üldöző egységek kb. 200 felkelőt elfogtak és megölték. A háborút kb. 60 felkelő élte túl, a többiek sorsa ismeretlen.

³ **Slichim** (héber) követ, kiküldött (többes szám, egyes szám „saliach”);

⁴ **Jisuv** (héber: lakosság) a cionista mozgalomban használt fogalom, amellyel Izrael Állam kikiáltása előtt a Palesztinában élő zsidó lakosságot illették. Használata a 19. sz. 80-as éveibe nyúlik vissza, abban az időben a brit mandátum által kormányzott Palesztinában kb. 700 000 zsidó élt.

⁵ **Hashomer Hacair** (Ifjú Örök), jobboldali orientáltságú cionista ifjúsági szervezet. Már az 1. Csehszlovák Köztársaságban is működött mint a Csehszlovák Cserkészszövetség része. A Maccabi-val karöltve a Palesztinába való költözést támogatta és a kibucokban való életvitelre készítette fel az érdeklődőket. A Szlovák Nemzeti Felkelés idején tagjai bekapcsolódtak a partizánharcokba. Vezetősége Besztercebányán székelt, vezetőjük Roth Egon volt. Részletesebben lásd: Poláková, E., Nadubinský, M.: *Hašomer Hacair: Dejiny hnutia*. SNM, Múzeum židovskej kultúry, Bratislava 2001 (Hashomer Hacair: a mozgalom története. Szlovák Nemzeti Múzeum – Zsidó Kultúra Múzeuma, Pozsony 2001);

⁶ **Chaviva Reiková (Reich, néhol Reick)**, szül. 1914. július 22, Nadabula, meggyilkolták Kremničkán, 1944. november 20.

⁷ **Cvi ben Jaakov** (szül. 1922. február 22, Pozsony, mint Heinrich Grünhut, fedőneve Michael Janay), meggyilkolta 1944. december végén vagy 1945. január elején Mauthausenben.

Chermes és Abba Berdicsev – a 37 önkéntes ejtőernyősből álló egység⁸ tagjai (34 férfi és 3 nő), kik Szlovákiába, Magyarországra⁹, Romániába¹⁰ voltak bevetve, testesítik meg a zsidó ellenállás még ma is kevésbé közismert, de rendkívül értékes üzenetét..

Chaviva Reik neve úgy a szakmai történelmi irodalomban mint a népszerűsítő vagy memoár irodalomban általánosan és széles körben közismert. Az első neki szánt monográfia az akkori Csehszlovákiában már 1947-ben jelent meg¹¹. Chaviva Reikről Izraelben érdemeinek megfelelően utcák, közterek, ifjúsági szervezetek, kibucok, hajók viselik nevét, Szlovákiában Besztercebányán a Szlovák Nemzeti Felkelés Múzeuma parkjában mellszobra hirdeti tetteit és emlékét. A misszió többi tagjainak hasonló széleskörű megtiszteltetés ez ideig még nem jutott.

Beszámolóim célja egyikük - Rafi Reisz - sorsára összpontosítani a figyelmet. Az itt bemutatott tények két év kutató munka eredményeit ölelik fel. Szlovák és Izraeli¹² levéltári források feltárásai valamint Rafi Reisz lányával folytatott személyes beszélgetések eredménye, kit sikerült felkutatni Izraelben és végül két fiával együtt vendégül látni Szlovákiában. További adatokat, melyek rávilágítanak Rafi Reisz családja jelentős élet szakaszaira, a Nyitrai Megyei és az Érsekújvári Járás Levéltár 70 éve fel nem nyitott dossziéiból származnak. Ezekhez „A zsidókérdés Érsekújvár megyei város képviselőtestülete iratanyagában 1939-1944” c. téma kutatásakor jutottunk.

Reisz „Rafi” István

Reisz „Rafi”¹³ István 1914. augusztus 11-én született Budapesten. 1917-ig a család Budapesten él, majd 1917. július 24-én Nové Zámky / Érsekújvárra költözik. Rafi 11 éves

⁸ Küldetésük a nácik ellen való ellenállás és a frontvonalon túl lelőtt repülőszemélyzet mentése és evakuálása volt. A 250 önkéntes közül 110 ment át az előkészítő kiképzésen. A bevetettek közül 32 ejtőernyővel, öten más úton értek célba. Többségük a célterületről származott, tökéletesen bírták a helyi nyelvet és ismerték a környezetet. Célszervezeteik a következők voltak Magyarországra ketten, Szlovákiába öten, Észak-Olaszországba hatan, tízen pedig a Brit Összekötő Misszióban Jugoszláviába a Tito- vezette partizánmozgalomhoz voltak irányítva. Kilencen voltak eredetileg Romániába, ketten Bulgáriába és egy-egy Franciaországba és Ausztriába voltak irányítva. A nácik a 37 tagból 12-t elfogtak és hetüket kivégezték: közülük hármat Szlovákiában, kettőt-kettőt Magyarországon és Észak-Olaszországban. Részletesebben lásd:

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/biography/reik.html> , aktuális 2014.május 3-án,

<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/parachute.html> ; aktuális 2014.május 3-án.

⁹ **Szenes Hanna (Anikó)**, szül.1921.július 17, kivégezték Budapesten 1944.november 7-én.

¹⁰ **Abba Berdicsev** (a brit hadseregben vezetve mint Robert Willis), szül. 1920.április 25., Galati/Románia, meggyilkolták 1945.január 26-án, Mauthausenben;

¹¹ **GOLDSTEIN, David** (szerk.): CHAVIVA. Nákladom: Ústredný zväz cionistický, vydal Keren Kayemet LeIsrael a Hašomer Hacair. Tla4 H. Busse, Praha VIII., 1947, národní správce A. Burger (Kiadja a Központi Cionista Szövetség és a Hashomer Hacair., H. Busse nyomdája, Praha VIII., felelős kiadó A. Burger, 1947 1947)

¹² A szerző a Yad Vashemben tett tanulmányútja alkalmával, 2008.szeptember 14.-28.;

¹³ Héber neve Rafael volt, Palesztinába való költözését követően ott kizárólag ezt használta. Annak házias formája a „Rafi”.

korában veszíti el édesapját, Reisz Frigyes¹⁴. A megözvegyült édesanya István és Endre fiaival 1930. január 31-én Nagysurányba (ma Šurany, Szlovákia) költözik. A surányi cukorgyár kantinjában álláshoz, közvetlen a gyár területén lakáshoz jut.

Reisz István, miután helyben befejezte az alapiskolát, a **Nové Zámky / Érsekújvári Állami Reálgimnáziumban folytatja tanulmányait. A családot az özvegy édesanya tartja el. Míg a gimnazista István az iskolaév első félévében a tandíjfizetés felétől van felmentve, a második félévben – bizonyára a család szerény anyagi körülményeire való tekintettel – már teljes tandíjmentességet élvez. Nagysurányból naponta bejár Érsekújvárra.**

1933-ban beiratkozik a Pozsonyi Komenszky Egyetem Orvostudományi Karára. Tanulmányait itt nem fejezi be, 1938-ban elhagyja az országot és Palesztinába távozik. Itt a Gordonia Maccabi csoportba tartozó Szde Nehemija Kibbuc tagja lesz, ahol három évig nehéz mezőgazdasági munkát végez. A Jewish Agency felhívására önként jelentkezik a RAF palesztinai és egyiptomi támaszpontjain történő katonai kiképzésre. Ez után azt a feladatot kapja, hogy csatlakozzon menteni a diaszpórában zsidókat azokban az országokban, ahol a legnagyobb üldöztetésnek és életveszélynek voltak kitéve a nácik és helybeli segítők részéről. Az ilyen önkéntes misszió jelentette az adott lehetőségek közepette azt a maximumot, amit a jisuv mint segítséget tudott nyújtani. Ennek a célnak érdekében volt felállítva a brit hadsereg keretén belül az Amszterdam misszió is, mely szlovákiai zsidók és a Szlovák Nemzeti Felkelés segítségére sietett.

A misszió férfitagjai az olaszországi Brindisi repülőtérről gyülekeztek. Innen szeptember 15-én indultak a csehszlovák katonai felderítés néhány tagjával (parancsnok Erős Imre) Szlovákiai küldetésükre. Ejtőernyővel érnek földet a Vág jobbpartján Turčianske Kl'áčany¹⁵ községtől északra. Egy hétig tart, míg szeptember 22-én eléri Besztercebányát, ahol csatlakoznak a misszió időközben már odaérkezett vezetőjéhez és egyben egyetlen női tagjához, Chaviva Reikhez. Chaviva az amerikai katonai misszió további hat tagjával két nappal Rafit és társait követően indult Bari támaszpontjára és repülőjük a Besztercebánya és Zólyom közt elterülő Tri duby repülőtéren száll le¹⁶.

¹⁴ **Reisz Frigyes Antal**, szlovákosítva szintén mint Reisz Bedrich, szül. 1885.november 4. Budapesten, megh. 1925.október 25., Érsekújvárott. Az eddig közölt adatoktól és maga a szerző korábbi állításaitól eltérően nem Budapesten, hanem Érsekújvárrban hunyt el, az Érsekújvári Anyakönyvi Hivatal elhalálozási könyvében jegyezve mint Bedrich Reisz, 13. kötet, 159. oldal, 230-ik tétel, apja néhai Reisz Károly, szül. 1843.február 13, Győr, anyja neve néhai Keller Mária, házasságot kötöttek 1880.november 7-én, Budapesten.

¹⁵ Magyar megnevezése valaha Vágkelecsény

¹⁶ Az akkori brit szolgálati szabályzat nem tette lehetővé, hogy a hadsereg női tagjai ejtőernyővel legyenek ledobva az ellenséges vonalak mögött.

A következő napokban közvetlen kapcsolatot teremtenek a partizánmozgalom vezetésével és Seymour őrnaggyal, aki a Szlovák Nemzeti Felkelés¹⁷ mellett működő brit katonai misszió vezetője. Találkoznak a SzNF-t támogató többi szövetséges misszió parancsnokaival is. Együttműködnek a londoni Csehszlovák Ideiglenes Kormány Hadügyminisztériuma II. osztályával, elsősorban a Courroer 4 és Mangane csoportokkal.

Az Amszterdam misszió tagjai késlekedés nélkül jelentkeznek az 1. Csehszlovák hadsereg parancsnokságán, melynek összekötőtisztje a londoni Csehszlovák Kormány felé Dr. Július Kirschteuer. 1944. szeptember végén a sors és az események tragikus fordulata nyomán – a SzNF leverése, a német megszállás, a magyar zsidóság tömeges haláltáborba való hurcolása és a hazai Hlinka-gárda fasiszta rémuralma, valamint a zsidó- és partizánvadászat ellenére Reisz István és Chaim Chermes úgy döntenek, hogy maradnak és folytatják e nehéz helyzetben a zsidómentést. A nácik által megszállt terület felett lelőtt és a lakosság által bújtatott amerikai, brit és ausztrál pilóták mentése Cvi ben Jaakov feladata volt. Chaviva Reik a zsidó menekülteket segítette Bersztercebányán. Ezek többnyire idős emberek és gyerekek voltak. Külön e célra a helyi cionista szervezettel létesítettek egy különleges akciócsoportot, mely helybeli zsidó alapiskola épületében működött (a mai Lazovná utcában).

Az amerikai katonai misszió második részével érkezett 1944. október 7-én érkezett az ötödik önkéntes, Robert Willis, alias Abba Berdicsev. Bariból és Kairóból új rádió adó-vevő állomást és utasításokat hozott. Sliáč¹⁸ „Tri duby” (Három tölgyfa) repülőtéren az Amszterdam misszió három tagja várta. Abba Berdicsev nem volt hivatalosan tagja az Amszterdam csoportnak, Eredetileg Romániában volt hivatott ellátni hasonló jellegű feladatokat mint Cvi Ben Jaakov, Rafi Reisz és Chaviva Reik Szlovákiában vagy Szenes Anikó és Chajim Chermes alias Harry Morris Magyarországon.

1944. október második felében a hadi helyzet lényegesen megváltozik. A felkelők visszavonulásra kényszerültek a hegyekbe . Az Amszterdam misszió tagjai további kb. 40 zsidó menekülttel kénytelenek Pohronský Bukovec¹⁹ irányába visszavonulni. A helyzet teljesen átláthatatlanná vált.. Némely felkelők leereszkednek a völgyekbe, míg mások a biztonságosabb megbújás és álcázás reményében minél feljebb, magasabbra igyekeztek. Chaviva Reik és társai, Egon Roth²⁰ és Perc Goldstein²¹, H. Weis és mások

¹⁷ A továbbiakban csak „SzNF”.

¹⁸ Magyar megnevezése valaha Garamhalászi, a későbbi közbeszédben Szliácsfürdő.

¹⁹ Magyar neve valaha Bukóc.

²⁰ A kritikus időszakban a Bersztercebányai Hashomer HaCair vezetője. Elesett 1944.október 31-én, amikor a hegyekbe visszavonuló csoportját Pohronský Bukovec térségében felfedezte és megtámadta az ukrán SS;

²¹ Perc Goldstein, szül. 1923.július 4., meggyilkolva Oranienburgban 1945.március 1-én;

igyekeznek három nap alatt Pohronsky Bukovec felett megépíteni egy biztonságos tábor. Rövid idő elteltével, október 31-én egy, az SS-ben szolgáló ukrán partizánvadász kommandó rajtaütésszerűen felfedezi a bujkálókat. Az Amszterdam csoport három tagja, Chaviova Reik, Cvi ben Jaakov és Reisz Rafi István fogságba esik. Másnap a besztercebányai börtönbe szállítják őket. Kettejük további sorsát Danica Baranová így rögzíti²²:

„A faji megkülönböztetés áldozataival együtt 1944. november 20-án Kremničkában²³ kivégezték a brit katonai misszió, az 1. Csehszlovák hadsereghez Szlovákiában működő parancsnokság alá tartozó Rafael Reisz alias Stefan Rice-t és Chaviva Reik alias Adela Robinson-t, akik az Amszterdam misszióval érkeztek Szlovákiába. Nevük a besztercebányai börtön rabnyilvántartásában így van bejegyezve:

R I C E Stefan (I.köt.,180.sorszám), született 1914.augusztus 14-én Budapesten, letartóztatta 1944.11.-hó 1-én SD/Sicherheitdienst). Az „elbocsájtás” adatszlopban bejegyezve: „1944.11.-hó 20-án az SD utasítására szabadlábra helyezve.” Ez a bejegyzés nem felel meg a valóságnak, mert az exhumáció során Benjamin Bornstein azonosította. A csendőrparancsnokság jegyzőkönyvében 79/176 sz. alatt a következő bejegyzés áll: „Férfi, 30 éves, haja fekete. Idegen származású katona. Öltözete katonai nadrág, inge az 1.csehszlovák brigád stílusa szerint varratott, egyenes zsebbel, ráhajtóval. Inge khaki színű, sötét szvetter zippzárral. Nyakában két gumi betét, monogrammal, száma 780 505, Jew RICE”. A Kremničkai tömegsír exhumációját követően földi maradványait a brit misszió 1947.október 17-én elszállította.”

Reisz Rafi István egy nappal kivégzése előtt 1944.november 19-én búcsúlevelet írt feleségének, Naominak. Naomi asszony lányával, Ednával, 1992-ben egy látogatás alkalmával ezt a levelet a besztercebányai SzNF Múzeumának ajándékozta. Szövege a következő²⁴:

„Naomi Reisz, Huliot Kfar Nehemia, Post Rosh Pina. 1944.november 19:

Drága Naomi, Edna, nem sejtettem, hozzátok jut-e levelem, és ha igen, nem tudom, milyen úton. Örülnék, ha hozzátok jutna. Szeretnék nektek egy utolsó Istenveletem-et mondani. Úgy-e. ez nem az első alkalom? De ez esetben az sokkal komolyabb, mert minden jel arra utal, hogy bár nem az életem céljához, de minden bizonnyal a végéhez értem. Ez annyira banálisan hangzik, hogy szinte nevetésre készítené. Az igazság az, hogy más egy ideje tudom, hogy agyonlőnek, de akkor is furcsa, itt ülni a magánzárkában és tudni, hogy ez az este az utolsó. Nem vagyok fáradt sem életűnt, de már sok mindent megéltem ahhoz, hogy nyugodtan haljak meg. Szeretném, ha ezt a tényt nem vennétek túlságosan tragikusnak. Persze, ebben az esetben kizárólag rólam van szó, de ne feledjétek, én csak egy vagyok a sok millió közül.

²² **BARANOVÁ, Danica:** Pred bránami pekla. Vydavateľstvo VIDAS, spol. s r.o., Kapitulská 23. Banská Bystrica, august 1996, ss. 38- 39. (A pokol tornácán. Kiadta VIDAS Kft, Banská Bystrica 1996.augusztus. pp.38.-39.)

²³ Magyar neve valaha Körömese, Keremcse, Körmecke.

²⁴ Itt a rövidített változatot közöljük, kihagyva a szigorúan magánjellelű és családi vonatkozású szövegrészt.

...

Jó érzés tudni, hogy nem tűnök el a világból nyomtalanul – gondolok Ednára és szeretetére, melyet irántam érez. Nem kívánok más emlékművet, sőt, határozottan elutasítok mindenfajta idealizálást. Nem szeretném, ha bárki mint nemzeti hősré tekintene rám. Ha valaki tudja, hogy ez semmiféle hősiesség, az elsősorban én vagyok. Mindég is zavart, ha valaki túlbecsült, és jogom van hozzá, hogy lányom úgy ismerjen meg, mint egy olyan embert, ki valóban voltam, minden hibámmal együtt. Úgy-e értesz, Naomi? Nem szeretném, ha Edna az „apa” fogalmát úgy élné meg, mint egy legendát, mely egyáltalán nem hasonlít rám. Nyugodt vagyok és elégedett, hogy jó kezekben hagyom ...

Biztos vagyok benne, hogy idővel egyet-mást megtudtok az életemről, attól a perctől fogva, mikor legutoljára otthon jártam. Sajnálom, hogy a teljes történéseket soha nem fogjátok megtudni. Ez az aránylag rövid időszak színültig ki volt töltve, sokszínű, vidám és egyben tragikus. A vak szerencse kedvezett nekem, gyakran csak a véletlennek köszönhettem, hogy életben maradtam. Úgy, mint akkor, október 31-én, amikor foglyul ejtettek, (csak egy kis sebesülésem volt, egy golyót kaptam a lapockám fölé és egy barátnőm kioperálta). Nem lehet hinni abban, hogy a szerencse határtalan. Nagyon lesújtott az a tudat, hogy tanúja vagyok utolsó száz bajtársam likvidációjának. Néznem kellett, hogy hullanak el mellettem a legjobbak. Látnom kellett azt az embertömeget, akik a halálba mentek, és akihez holnap én is csatlakozom. Valóban csatlakozunk, mert itt van Ada Robinson²⁵ is, kit jól ismersz te is, Karkuvból.

Fényképeitek nem csak társként kísérték egész utamon, de gyakran segítettek is. Soha nem voltam teljesen egyedül. Mikor nagyon súlyos helyzetben voltam megnéztem a ti fényképeiteket és „elugrottam” hozzátok egy kis látogatóba. A két néma tanút visszaküldöm haza, hogy tanúskodjanak ez időig tartó utamról. A többit magammal viszem utolsó kirándulásomra. Ne sírj utánam, Naomi, mert utamon nyitott szemmel jártam, mindent vállalok és nem bántam meg egy lépésem sem. Ezt a levelet nektek írtam, de Danának és Mártának is, mint a hozzátok érzett szeretet bizonyítékát. Csókol Benneteket apátok, a férj és testvér – de elsősorban a barát, Rafi.”²⁶

Rafi Reisz és Chaviva Reik földi maradványait, miután exhumálták a Kremničkai tömegsírból, 1947-ben a Prágai Olšany temetőben a brit RAF pilóták parcellájába helyezték nyugalomra. Az Izraeli kormány kérésére 1952-ben a csehszlovák hatóságok engedélyt adtak egy ismételt exhumálásra. A többi ellenálló földi maradványaival együtt elszállították Jeruzsálembe, ahol a Herzl Hegyi – Har Herzl - nemzeti temetőben lettek végső nyugalomra helyezve.

²⁵ Ada Robinson volt Chaviva Reik fedőneve a brit hadseregben.

²⁶ Több forrás szerint a levél nagy késéssel jutott el Izraelbe, állítólag Rafi egy túlélő fogolytársa segítségével és a felszabadulást követő időben Csehszlovákia újjászervezet Belgrádi Főkonzulátusa útján. A szerző kutatása a prágai Külügyminisztérium a Belgrádi Főkonzulátus 1945-1948-at érintő anyagában 2012-ben sikertelen volt. Reisz „Rafi” István lánya, Edna Reisz Leshem visszaemlékezése szerint édesanyjával 1990-ben volt látogatásuk alkalmával a levelet a beszercebányai SzNF Múzeumnak adományozták, ahol a mai napig nem lehetett a nyomára bukkanni;

Az Amszterdam csoport egyetlen tagja, aki megélte a felszabadulást, Chaim Chermes volt. Csatlakozott a SzNF-hez, a harcokban azok befejeztéig vett részt. A háború után visszatért Izraelbe²⁷.

Rafi Reisz édesanyjáról szóló említést találunk az akkori megyei város²⁸ Érsekújvár képviselőtestülete 1939. október 28-i jegyzőkönyvében. A képviselőtestület özv. Reisz Frigyesné érsekújvári illetősége elismerési kérelmét tárgyalva annak helyt ad, megállapítván, hogy „... [férje] néhai Reisz Frigyes²⁹, aki Budapesten, 1885.november 4-én született, volt érsekújvári lakos, 1921.július hó 26. napján Érsekújvárott bírt illetőséggel³⁰. 1917.július 25-től 1925.október 25.-én beállt haláláig állandóan Érsekújvárott lakott és 1917.július 26. és 1921.július 26. közötti időben a közterhek viseléséhez hozzájárult.”³¹ A döntés életfontosságú volt, mert megvédte a családot a KEOKH idegenvadász tevékenysége előtt.³²

Az édesanya a sors további fejleményeit már nem tudta elhárítani. Miközben fia az AMSZTERDAM misszió tagjaként az életveszélyben lévő üldözött zsidók mentéséért küzdött, az anyát a nagysurányi zsinagóga körüli utcákban felállított gettóba zárták. Itt 1944. május 8-án és 9-én az 591 helybeli³³, majd 10-én és 11-én az érsekújvári járás 23 községéből³⁴ gyűjtötték be a zsidókat³⁵. Június első napjaiban a gettó likvidálva lett és a zsidókat a komáromi Csillag-erődbe szállították. Innen a június 15-én indított 107.sz. transzporttal³⁶ vitték őket

²⁷ Visszaemlékezéseit könyvben foglalta össze Mivtsa' Amsterdam címmel (héber.), 1985, 292 o., Library of Congress D802.H9 C5 1984; Open Library OL18549864M; megjelent szlovák nyelven is: Chajim Chermes: Misia Amsterdam. PIPEX Kiadó, Ústí nad Orlicí 2014, ISBN 978-80-904996-5-2;

²⁸ A m. kir. kormány 1939.július 23-án kelt 6460/1939 M.E. sz. rendeletével Érsekújvárt 1939. július 15-vel megyei városok közé sorozta és egyidejűleg a „közigazgatásilag egyelőre egyesített Nyitra-Pozsony Vármegye székhelyévé kijelölte. Az intézkedés híven tükrözi a Magyar kormány elégedetlenségét az 1. Bécsi döntéssel, amikor sem Nyitra, sem Pozsony nem lett Magyarországhoz visszacsatolva, és azon reményét, hogy ez minden bizonnyal még meg fog történni.

²⁹ **Reisz Frigyes Antal**, szül. 1882. május 18-án, Budapesten, a H.A.Suess és Fiai börgyár főkönyvelőjeként volt alkalmazva;

³⁰ Érsekújvári illetőségét eredetileg Érsekújvár Városi Képviselőtestülete 1923-ban 161161/1923 sz. határozatával ismerte el visszamenő hatállyal. Lásd: ŠOKA Nové Zámky, fond Župné mesto 1939-1944, dok. 2499/1939 z 19. augusta 1939 (Érsekújvári Járási Levéltár, Érsekújvár Megyei Város Képviselőtestülete iratai 1939-1944, 2.sz. doboz, 2499 sz. dok. kelt 1939.augusztus 19-én);

³¹ ŠOKA Nové Zámky, fond „Župné mesto“, zápisy Mestského zastupiteľstva, zv. 1. (Érsekújvári Járási Levéltár, Érsekújvár Megyei Város Képviselőtestülete jegyzőkönyvei 1939-1944, 1.köt.)

³² A kérvényben a kérelmező Reisz Frigyesné akkor már nagykorú két fiát, az 1911.június 11-én született Endrét és a fiatalabb István – Rafit mint Pozsonyban élő magántisztviselőket említi, habár tudjuk, hogy István – Rafi abban az időben már Palesztinában volt.

³³ A névsort lásd in: **Tamaškovič Jozef**: Šuranci v odboji v rokoch 1938-1945 (Surányiak az ellenállásban 1938-1945); Városi Kultúrközpont, 2004. ISBN 80-969180-0-1, pp. 201-2011 ;

³⁴ Bánkeszi/ma: Bánov 14 személy, Csúz/Dubník 65, Kamocsa/Komoča 21, Komját/Komjatice 56, Nyitrakér/Veľký Kýr 10, Szímő/Zemné 19, Tardoskéd/Tvrdošovce 42, Tótmegyer /Palárikovo 44, Csornok/Černík 6, Alsószőlős/Dolný Vinodol 8, Felsőszőlős/Horný Vinodol 5 (ma egyesítve Vinodol néven), Zsitvafödémés/Úľany nad Žitavou 3, Egyháznagyszeg /Kostolný Sek 5, Nyitramalomszeg/Mlynský Sek 5, Kolta/Kolta 68, Jászfalu/Jasová 17, Komáromszemere/Semerovo 11, Komáromcsehi/Čechy 10, Kürt/Rúbaň 47, Für/Strekov 9, Udvard/Dvory nad Žitavou 67, Kisbaromlak/Branovo 16 és Újľót/Veľké Lovce 29. Névsor a szerző birtokában.

³⁵ Névsor a szerző birtokában.

³⁶ A 107-es transzport Komáromból 1944. június 15-én indult 2673 zsidóval, 16-án haladt át Kassán, Auschwitz-Birkenauban a következő nap, 1944. június 17-én futott be. A szelekció folyamán 353 férfit és 388 nőt irányítottak rabszolgamunkára,

Auschwitzba³⁷, ahol az érkezés napján, 1944.június 17-én a szelekciót követően gázkamrában meggyilkolták³⁸. Az akkor 59 éves anyának semmi reménye nem lehetett, hogy a munkaképesek közé legyen kiválasztva.

Reisz István „Rafi” iránti tiszteletből és emlékére, kinek az élete a holokauszot közvetlen megelőző években Nagysurányhoz és Érsekújvárhoz kötődik, 2008-ban született ama gondolat, hogy örökítsük meg emlékét. Hála a Yad Vashemnek, az Izraelben élő érsekújvári elszármazottaknak és Gila Fatran Szlovákiából származó történész asszony segítségének sikerült felkutatni Rafi lányát, Edna Leshem Reisz asszonyt. Ő – az akkor kétéves kislány – is a címzettje Rafi megrázó búcsúlevelének.

A ma 120 éves érsekújvári gimnázium épületébe, ahol Rafi 1933-ben érettségizett. Itt 2009. november 24-én ünnepi összejövetel emlékezett meg hősünkről. Megjelent Rafi lánya, Edna és annak két fia, Rafi és Raz. Ez alkalommal a gimnázium épületében Rafi bronz domborműves arcképével emléktábla lett elhelyezve³⁹, amelyet lánya Edna, valamint Zeev Boker, Izrael Állam akkor Szlovákiában akkreditált nagykövete és Pischinger Géza, a város polgármestere lepleztek le.

A dombormű másodpéldánya hála a Nagykövetség nagyvonalú segítségének ki lett szállítva Izraelbe, ahol ez év, 2015. április 20-án lesz elhelyezve a Palmach Múzeumban mint az összes, akkor a harcoló Európába küldött ejtőernyős ellenállónak szentelt emlékhely része.

A besztercebányai SzNF Múzeum parkjának egy illusztris része Chaviva nevét viseli. Mellszobra születésének 100-ik évfordulóján itt volt leleplezve.

Ez a kegyeletes emlékhely az Amszterdam misszió Szlovákiában harcolt többi tagja domborművű képmásával kiegészítve méltó emlékhelye lesz a zsidók az ellenállásban kifejtett aktív és hősiesség részvételének.

Itt záródik az AMSZTERDAM misszió egyik tagja, Reisz István „Rafi” személyes sorsa. Hősök voltak, habár nem akartak azok lenni. Egyek voltak a sok millió közül, kik mártírként vonultak be 20.század eme tragikus történelmi fejezetébe.

1932 személyt egyenesen a gázkamrába vittek. Lásd a Gaskó-Vrancsik- és a Glaser-lista összehasonlítását: <http://www.zchor.org/hungaria#map>, leolvasva 2015.február 7.

³⁷ **Lang Tomáš** (szerk): Mikuláš Gaško: Nad úkrytom – A bunker felett – Trains of Death. Slovenská Advokátska Komora, Bratislava 2014, s. 61 a nasl. (Gaskó Miklós: Egy ügyvéd visszaemlékezései. Háromnyelvű, szlovák-magyar-angol kiadás, Szlovák Ügyvédi Kamara, 2014.); szintén in: **Lang Tomáš –Štrba Sándor**: *Holokaust na Južnom Slovensku (Holokaust Dél-Szlovákiában)*, Kalligram, Bratislava 2006, ISBN 80-7149-898-X, pp.. 582 és köv.

³⁸ **Tamaškovič Jozef** (szerk.): Spomínáme a nezabúdame. ZACHOR – Spomienky na občanov židovského pôvodu, ktorí trpeli a mnohí aj zahynuli počas Holokaustu 1944-1945 (Emlékezünk és nem felejtünk. ZACHOR – Nagysurányi zsidókra vonatkozó emlékezések, akik szenvedtek és sokan elpusztultak a Holokauszban 1944-1945). 2.kiadás, EZRA Alapítvány, Bratislava 2006, ISBN 80-969483-4-2, pp. 77-79;

³⁹ Készítette Szilágyi Tibor érsekújvári szobrászművész.

Mártírok voltak.

Ne feledjük őket: fegyverrel és minden egyéb lehetséges és elérhető eszközzel ellenálltak a rossznak és védték azokat, kiken nem tudtak segíteni.

© Tomáš Lang

Nové Zámky / Érsekújvár, 2018. június 26.